
Aspecte ale familiei din Dacia romană

● Instituția căsătoriei și concubinajul

Alexandru STĂNESCU

În Dacia romană, ca de altfel în întregul Imperiu roman, familia constituia celula de bază a societății, cu toate acestea ea nu a avut parte de o cercetare pe măsura însemnătății sale în istoriografia romanească. Principala cauză a interesului scăzut față de cercetarea familiei romane din Dacia a fost plecarea de la premisa că familia romană este aceeași în întreg Imperiul roman întrucât exista un singur drept privat, dreptul roman. Prin urmare nu ar exista nici o rațiune pentru a acorda familiei romane din Dacia o atenție specială, diferențele care probabil pot fi detectate sunt nuanțe locale datorate unor condiții specifice provinciei romane Dacia. Aspecte ale vieții de familie, ca libertinajul, divorțul, căsătoria, concubinajul, recăsătorirea, copii nelegitimi, sunt mai greu de surprins în Dacia. Acest fapt se datorează inexistenței informațiilor oferite de izvoarele literare, astfel rolul principal le revine izvoarelor epigrafice.

Informațiile oferite de izvoarele epigrafice nu sunt suficiente: textele laconice și stereotipe nu permit o cunoaștere reală a raporturilor existente între cei care compuneau familia. Cu toate acestea inscripțiile funerare și votive sunt și rămân cele mai importante documente ale vieții de familie din Dacia romană. Corelarea informațiilor oferite de izvoarele epigrafice cu informațiile oferite de izvoarele literare antice privitoare la familia romană în general poate însă oferi o imagine suficient de clară pentru a putea reconstitui tabloul relațiilor existente în interiorul familiei din Dacia epocii romane.

Izvoarele epigrafice furnizează mai ales informații privind onomastica, din acest motiv vom aborda textele epigrafice din perspectiva onomasticii. Aspectele vieții de familie de care ne vom ocupa în prezentul studiu privesc două instituții importante ale familiei romane căsătoria și concubinajul.

Căsătoria

Căsătoria era o veche instituție a familiei romane, scopul ei era perpetuarea cultului, numelui¹. Căsătoria nu a fost o relație legală în întregime ci un fapt social ale cărei efecte legale au fost doar reflectarea acestuia. Căsătoria era privită ca un act juridic, ea nu lua aspectul unui act scris, în concepția romanilor constituia o uniune făcută pe viață între un bărbat și o femeie, ea era susținută de *affectio maritalis* (conștiința faptului de a fi căsătoriți a celor doi parteneri)². Instituția căsătoriei a evoluat în timp, astfel dacă la origini exista o singură formă de căsătorie *confarreatio*, acesteia i se vor adăuga în timpul, republicii alte două forme *coemptio* și *usus*³. Toate aceste trei forme aveau o trăsătură comună; prin ele femeia intra sub autoritatea soțului care avea puteri nelimitate în interiorul familiei (in vitae necisque). *Confarreatio* era cea mai veche formă prin care se realiza transferul autorității asupra femeii de la tată la soț⁴. Era un act sacru, celebrat înaintea a zece martori, era necesară prezența

¹ Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, Meridiane, București, 1984, p. 77.

² Max Käser, *The Roman Privat Law*, Durban, 1965, p. 238.

³ Jerome Carcopino, *Viața cotidiană la Roma la apogeul imperiului*, București, 1979, p. 113.

⁴ M.V. Jakotă, *Curs de drept roman*, Iași, 1993, p. 238-239.

preotului lui Jupiter (flamen Dialis)⁵. Ritualul circumstanțial consta în ruperea și consumarea împreună a unei pâini special făcută pentru acest scop. *Confarreatio* se desfășura printr-un ritual invers făcut în aceleași condiții, în care cei doi promiteau că nu vor împărți nimic și că orice legătură între ei este ruptă⁶.

Coemptio era o altă formă de încheiere a căsătoriei în care transferul de autoritate de la tatăl fetei la soțul lua forma unei cumpărări⁷.

Usus cea mai simplă formă a căsătoriei *cum manus* constă în conviețuirea neîntreruptă pe timp de un an⁸.

Usus va dispărea în sec I, *coemptio* este atestat pentru ultima dată în *Laudatio Turiae*, elogiu funebru al unei matroane romane, care poate fi datat în timpul celui de-al doilea Triumvirat⁹. *Confarreatio* rezistă datorită conotațiilor sale religioase; era forma de căsătorie specifică patricienilor care nu puteau accede la unele magistraturi (cele religioase) fără a fi născuți dintr-o astfel de legătură¹⁰. Era însă mai rară decât *coemptio* sau *usus*, doar eforturile împăraților au dus la conservarea acestei forme arhaice de căsătorie. La începutul Principatului se impune o nouă formă de căsătorie **matrimonium**, pe care Modestinus în *Digestae* o definea astfel "*Conjunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*"¹¹. Prin urmare ea este legătură pentru toată viața (*consortium omnis vitae*) care stabilește o comunitate desăvârșită în ceea ce privește bunurile materiale (*communicatio humani iuris*), dar și o împărtășire a femeii la dreptul divin al bărbatului, la cultul strămoșilor. Pentru ca această uniune de fapt să constituie situația socială a căsătoriei, conștiința de a fi căsătorit trebuie să-i conducă pe soț și pe soție întreaga viață, pentru conservarea acestei uniuni monogame realizată prin conviețuire. Existau anumite condiții pentru ca o căsătorie să fie recunoscută de societate, acestea erau reglementate de legislația imperială care în scopuri demografice a încurajat instituția căsătoriei. Astfel, pentru ca o căsătorie să fie validă era necesar ca persoanele care încheiau căsătoria să fie apte, să fie mature, vârsta minimă era de 14 ani bărbații și 12 ani femeile, să nu fie rude în linie dreaptă, să nu fie deja căsătorite¹². Trebuiau să aibă același statut, adică să fie liberi și cetățeni, mai era necesar și consensul celor doi parteneri care încheiau căsătoria¹³ (după cum scrie Salvius Iulianus în *Digestae* "*nuptiae consensu contrahentium fiunt*"). Căsătoria încheiată în condițiile de mai sus era recunoscută de stat și de societate, era un **ustum matrimonium**. Nu existau restricții în ceea ce privea căsătoria cetățenilor între ei cu excepția celor care erau rude¹⁴. Existau însă restricții în ceea ce privea căsătoria cu sclavii și cu persoane de condiție peregrină, întrucât acestea nu aveau **ius conubium** (drept de căsătorie)¹⁵. În timpul Principatului se mențin restricțiile la acordarea dreptului de căsătorie (**ius conubium**) pentru a nu transforma instituția căsătoriei și familia în fabrică de cetățeni cu origini obscure (sclavi, necetățeni etc.). Legile iuliene îi împiedicau pe cetățenii ingenui (născuți liberi) să se căsătorească cu femei cu reputație proastă (prostitute, actrițe), membrii ordinului senatorial nu se puteau căsători cu libere¹⁶. Căsătoria cu sclavii nu era socotită validă, căsătoria cu libertii a început să fie acceptată abia la sfârșitul republicii¹⁷. De altfel erau foarte rău văzute legăturile oamenilor liberi cu sclavii, astfel împăratul Vespasian a luat măsuri contra acestui tip de legături considerate nedemne, deși existau legi care le condamnau. Astfel un **senatus consultum** din timpul acestui împărat, prevedea aducerea în starea de sclavie a oricărei femei libere care ar fi întreținut relații sexuale cu un sclav străin în casa sa¹⁸. Căsătoria

⁵ Jerome Carcopino, *op. cit.*, p. 114.

⁶ Max Käser, *op. cit.*, p. 240.

⁷ *Ibidem*, p. 238.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Jerome Carcopino, *op. cit.*, p. 113.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Apud I.C. Cătuneanu, *Curs de drept privat roman, Cartea românească, Cluj, 1927*, p. 147.

¹² Max Käser, *op. cit.*, p. 242.

¹³ Apud, Jerome Carcopino, *op. cit.*, p. 101.

¹⁴ Max Käser, *op. cit.*

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, 243

¹⁷ *Ibidem*, 242

¹⁸ Suetonius, *Vies de douze Césars, Belles lettres, Paris, 1931-1932*, 19 VII, 11 "pentru căsătoria cu peregrinii trebuia plătită o taxă specială".

cu peregrinii nu era validă decât în anumite condiții,¹⁹ totuși părinții cetățeni își puteau recunoaște copiii, dar în marea majoritate a cazurilor, căsătoria cu persoane de condiție peregrină era socotită nelegală și devenea un concubinaj. În unele cazuri era acceptat concubinajul, totuși el nu era preferat datorită faptului că nu oferea aceleași avantaje ca și căsătoria, mai ales în ceea ce privea situația copiilor rezultați în urma unei astfel de legături, care deși sunt liberi din punct de vedere legal nu au nici un drept.²⁰ Cu toate acestea concubinajul va cunoaște o mare răspândire în timpul primelor două secole ale erei creștine devenind de fapt o instituție cu tradiții și legi, care chiar dacă erau nescrise erau respectate. Răspândirea concubinajului se datorează în mare măsură expansiunii teritoriale a puterii romane care a dus la creșterea numărului de sclavi și de comunități peregrine ai căror membri înnodau legături matrimoniale cu cetățenii sperând să-și amelioreze astfel situația din punct de vedere social și să asigure fiilor lor o mai rapidă ascensiune pe scara socială. Dat fiind faptul că *ius conubium* le era interzis și soldaților care-și satisfăceau serviciul militar, armata a devenit un alt factor care a contribuit la răspândirea concubinajului. Ei primesc acest drept abia pe la 200 p. Chr., când le este acordat de către împăratul Septimius Severus²¹.

În ceea ce privește situația instituției căsătoriei în Dacia romană considerăm că aceasta trebuie să urmeze în fapt situația generală existentă în imperiu întrucât relațiile dintre membrii familiilor erau reglementate după același drept privat. Astfel nici în Dacia nu este atestat vreun caz de căsătorie *cum manu* (confarreatio, coemptio, usus), de altfel acest tip de căsătorie căzuse în desuetudine odată cu declinul vechilor credințe și valori, în consecință putem presupune că cetățenii încheiau între ei căsătorii legale din punctul de vedere al dreptului privat roman (*iustum matrimonium*). Tot *iustum matrimonium* erau socotite și căsătoriile soldaților după ce isprăveau serviciul militar. Probabil exista deși nu este atestată și *confarreatio* păstrată din motive religioase.²² Confarreatio ar putea fi forma specifică de căsătorie a unui număr restrâns de familii din aristocrația municipală din Dacia ca de exemplu Cominii Procilii, Spedii, Aelii și Varenii care exercita sacerdoții importante în orașele din provincie²³ (flamen Dialis, flamen Laurentinum). În inscripțiile epigrafice din Dacia romană cetățenii și familiile lor sunt recunoscuți cu ajutorul onomasticii, dat fiind faptul că numele cetățenilor se moșteneau și erau deosebite de cele ale peregrinilor și sclavilor prin cele trei elemente care le compuneau²⁴ (praenomen, nomen gentile și cognomen) și care nu lipsesc din inscripțiile funerare din secolul al II-lea p. Ch. Atunci când unul din aceste elemente lipsește, avem de-a face cu o situație neobișnuită, motivul acestei lipse trebuie căutat, pentru că adeseori poate fi vorba de concubinaj.

Concubinajul

Concubinajul era probabil foarte răspândit și în Dacia, chiar și numai dacă am considera drept concubinaje căsătoriile încheiate de soldații din cele două legiuni și din numeroasele trupe auxiliare care constituiau *exercitus Daciae*. Un argument în favoarea proporției de masă pe care a luat-o concubinajul în timpul Principatului este și înlocuirea în latina vorbită a termenilor *uxor* (soție) și *maritus* (soț) de către *coniux* (concubin) care ajunge să fie cel mai frecvent în inscripțiile epigrafice. Termenii *uxor* și *maritus* continuă să fie folosiți cu precădere în scrierile literare, în actele și în documentele oficiale în astfel de situații sunt atestați și în Dacia, fiind rarissime textele epigrafice în care apar *uxor* și *maritus*²⁵. Existau însă și alte cazuri în care din diferite rațiuni căsătoriile erau considerate relații conjugale nelegale (căsătorii cu peregrini, cu sclavi sau legături extraconjugale).

Astfel de cazuri sunt atestate și de unele inscripții din Dacia romană a căror interpretare din punctul de vedere al onomasticii pune o serie de probleme. Sistemul onomastic roman a fost unic în lumea antică, la toate

¹⁹ Max Käser, *op. cit.*, p. 242.

²⁰ I.C. Cătuneanu, *op. cit.* p. 155.

²¹ Max Käser, *op. cit.*, p. 242.

²² Theodor Mommsen, *Istoria romană*, vol. III, București, 1987, p. 314.

²³ Vezi inscripțiile IDR III.2.104, 375, 376, 440, 542 (Lucii Antonii); IDR III.2. 19, 107, 108, 371, 419, 549 (Cominii); IDR III.2. 108, 128, 129, 322, CIL III. 1198 (Titii Varenii); IDR III.2. 65, 164, 256, 291, 319 (Caii Spedii); IDR III.2. 2, 3, 118, 119, 318, 345, (Marcii Procilii); IDR III. 2. 123, 184, 215, 239, 293, 383, 391, 447, 448, 449, 451, 483, (Marcii Ulpii).

²⁴ Geza Alföldy, *La droit de la cité et la nomenclature dans l'Empire romain*, în *Latoms*, XXV, 1, 1966, p. 37.

²⁵ Vezi diplomele militare din IDR I, DiplD II, DiplD III, DiplD IV, DiplD X, IDR II.402, 642 și 357.

civilizațiile mediteraneene exista practica unui singur nume urmat de patronim²⁶. La Roma s-a impus în urma unei îndelungate evoluții sistemul celor trei nume (*tria nomina*) care, pe lângă funcția de a distinge pe un individ de ceilalți membrii ai societății, avea și funcția de a exprima condiția juridică a acestei persoane în societate.²⁷ Exista un strâns raport între condiția de drept a unui individ și denomiția sa, numai cetățenii aveau dreptul să poarte trei nume.²⁸ Totuși nu existau reguli fixe, ci numai tendințe generale, astfel, în virtutea tradiției nomenclaturii era cel mai important element reprezentând cetățenia, adică apartenența la o familie romană, praenomenul și cognomenul erau elemente de mai mică importanță, praenomenul chiar lipsește începând cu secolul al III-lea, când locul lui este luat cognomen, care lipsea frecvent în inscripțiile de la începutul Principatului.

Condiția ca și numele se moșteneau, copiii legitimi moșteneau tot, fiind avantajați față de copiii nelegitimi, care, nefiind recunoscuți de tată intrau în familia mamei al cărei nomen îl preluau²⁹. Astfel copiii nelegitimi apar în inscripții cu gentiliciul mamei, uneori chiar cu indicația SP. F. *spurius filius* (spurius = naturalis). În majoritatea cazurilor cei aflați într-o astfel de situație căutau să o ascundă, din acest motiv ei sunt mai greu de depistat. Există însă în Dacia câteva inscripții în care apar doar copii și mamele lor, interpretarea lor ne permite să presupunem existența unor astfel de cazuri:

- a. Inscripția nr. 1236 din CIL III(de la Apulum):
[D(is) M(anibus)] Lucio Ianurio Romuli / vix(it) ann(is) VIII et Ianua / riae Dupae vix(it) ann(is) XIII Ianuaria Titia / mater filio posuit /
- b. IDR III / 2 nr. 449 Ulpia Traiana:
D(is) M(anibus) / M(arco) Ulpi(o) Tertio / dec(urioni) col(oniae) / vix(it) ann(is) XXI / Ulpia Opiava / 5 / filio / p(iissimo) p(osuit) /
- c. IDR III / 2 nr. 1B Micia
D(is) M(anibus) / Ulp(ius) Sabinus / vix(it) ann(is) XIII / Ulpia Maxima / mater fil(io) m(erenti) p(osuit).
- d. IDR III / 3 nr. 353 Ampelum
D(is) M(anibus) / Cl(audia) Tertul / lina vix(it) ann(is) IIII / Claudia Vera mater
- e. IDR III / 3 nr. 251, Germirsara
D(is) M(anibus) / Q(uintus) Inge(nu) / vius Attio / vix(it) annis / XV Inge / 5 / nivia Marcella filio / pientissimo.
- f. IDR III / 3. 5. Strei - probabil Ulpia Traiana sau Aquae
D(is) M(anibus) / Umbria / Africana vix(it) / annis LXV / M(arcus) Umbrius Villanus / 5 / matri pientis(simae) p(osuit) curavit.

Ceea ce este comun tuturor acestor inscripții este faptul că nu apar tații, apar doar mamele și fiii, pentru că probabil tații nu existau.

Inscripția cu numărul 5 din IDR III.3 se deosebește de celelalte prin faptul că este pusă de un copil natural M. Villanus Umbrius, pentru mama sa Umbria Africana, el este fiul ei și nu un libert, inscripția este dedicată mamei prea pioasă (mater pientissimae). Celelalte inscripții sunt puse de mame pentru copii, toate au însă o trăsătură comună, absența numelui tatălui din text, care nu este întâmplătoare. Dacă copii ar fi fost rezultatul unor căsătorii legale, ar fi purtat gentiliciul tatălui și nu al mamelor, în plus tații ca șefi ai familiei nu pot să lipsească din inscripții.³⁰ Lipsește menționarea calității de copil din flori (SP. F.), dar lipsește și filiația. Date fiind toate aceste argumente prezentate mai sus, putem să susținem ipoteza că acești copii nu au tată din punctul de vedere al dreptului privat roman.

²⁶ Jean-Marie Lassere, *Onomastique et aculturation dans le monde romain*, în Actes du colloques de Montpellier, 1987, p. 88.

²⁷ Geza Alföldy, *op. cit.*, p. 37.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ René Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris, 1914, p. 65.

³⁰ Vezi inscripția lui Valerius Constans din Apulum CIL III, nr. 1194).

Există anumite cazuri când deși există tați și aceștia apar în textele inscripțiilor înaintea mamelor în calitatea lor de *patres*, totuși copiii poartă gentiliciul mamei, deci sunt *spurii filii*. Acestea sunt cazurile copiilor rezultați din căsătorii care potrivit dreptului privat roman nu erau căsătorii legale (*iustum matrimonium*). În Dacia sunt puține cazurile de *iniustum matrimonium* care să poată fi descoperite din cercetarea izvoarelor epigrafice, ele apar însă în câteva inscripții:

IDR III / 1 nr. 26

D(is) M(anibus) / P(ublius) Ael(ius) Aelianus / vix(it) ann(is) III / diebus XXX, Piper(as) / Timostrati disp(ensator) 5 vik(arius) et Ael(ia) Epicte(sis) / parentes filio / bene merenti fecerunt

Aelianus este fiul cetățenei Aelia Epictesis și al unui sclav, Piper al lui Timostrates, căsătoria mamei lui cu un sclav nu este validă, astfel el este socotit copil natural și primește numele mamei, căreia îi urmează și condiția, tatăl său Piperas, un sclav, nu este subiect de drept privat, din punct de vedere al dreptului privat el nu are nici un drept. O situație asemănătoare este cea a lui Aurelius Volusianus, fiul Aureliei Ireni și a lui Timocrates, libert imperial de la Ulpia³¹. Căsătorii ale unor cetățene cu sclavi sau cu liberti imperiali pot fi determinate și în alte inscripții din Dacia romană.³² Aceste căsătorii ale unor cetățene cu sclavi augustali și liberti, par a fi în marea lor majoritate căsătorii din interes, femeile cu cetățenie din Dacia nu se măritau cu orice sclav sau libert, viitorul soț trebuia să fie o persoană avută și influentă. Astfel sunt relativ numeroase cazurile în care soții unor cetățene sunt liberti și sclavi imperiali sau măcar augustali. Dacă soțul este un simplu sclav atunci și soția putea avea origini umile și să fie de condiție libertină. Căsătoriile cu sclavi și cu liberti imperiale sunt atestate numai în orașe importante din punct de vedere economic în care cei ce compun *familia Caesaris* dețin funcții în importante. Pentru a exemplifica cele afirmate mai sus prezentăm câteva inscripții:

a. IDR III.1 nr. 270:

Iarse c(a)esaris? vix(it) / ann(is) L. p(osuit) Iulia / Successa coniugi./ bene merenti.

b. IDR III.2 nr. 390:

D(is) M(anibus) / Volusi[ano] / TUMIA CATU__ / POM TZIO_ / ___ vix(it) an(nos) XVI cum 5/ pietate sua __ / ECIA __ / Claudius / Timocrates aug(usti) / libertus et Aur(elia) / 10/ Ireni / mater filio p(osuerunt).

c. IDR III.2 nr.395:

D(is) M(anibus) / Aureliae Respectae / rarissim(ae) feminae / Herculanus aug(ustorum) / n(ostrorum) vern(a) / 5/ adiut(or) tabul(ari) coniugi.

e. IDR III 2 nr. 402:

D(is) M(anibus) / Claudia Turpillae [vix(it) a[n(nis)___] / item / Caro caes(aris) n(ostri) [v(erna?) vix it an(nis)___] / Herculanus aug(ust)i n(ostri) adiut(or) [tab(ulari) / 5/ uxori et filio bene merent(ibus) fecit.

f. IDR III 2 nr. 421:

D(is) M(anibus) / Marco Iulio / aug(ustali) col(oniae) Sarmiz(egetusae) / Metrop(olis) vix(it) an(nis) XXX / 5/ Pet(ilia) Victorina / mater p(osuit).

g. IDR III 2 nr. 453:

Memoriae / Valentinae / aug(usti) n(ostri) vernae / vix(it) ann(is) X menses / V / Valentinus qui / 5/ et Potinianus / aug(usti) n(ostri) vern(a) libr(arius) / ab instrum(entis) cen / sualibus et / Cassia Rogata / 5/ filiae karissim(ae).

h. IDR III 3 nr. 413

D(is) M(anibus) / Arria Mama / vix(it) ann(is) XXV posuit / Beucus servus co / niugi b(ene) m(erenti).

i. IDR III 3 nr. 364

D(is) M(anibus) / Sossia Sabina / vixit ann(is) XXVI / efecit in ma / trimonio annis XI / m(ensibus) X sine ulla q / 5/ uerella Fusc / inus verna ab ins / trumentis tabularii co(n)iugi / b(ene) m(erenti) / fecit

³¹ IDR III. 2.390.

³² IDR III. 1. 270; IDR III. 2. 395;402; 444; 453; IDR III.3.364; 372; 413; CIL III. 1085.

- j. IDR III 3 nr. 365:
D(is) M(anibus) / Syrillioni / aedituo / qui vix(it) an(nis) LXXVIII / Liberalis aug(gustorum duorum) / 5/ libertus a commentariis / et(Aelia) Victoria / patri / b(ene) m(erenti).
- k. IDR II 55:
D(is) M(anibus) Iulia Phi / (l)umene [vi]x(it) annis / XXX H(ic) s(ita) e(st) Phile / 5/ tus Iulii Rufini(servus) / [co]niugi b(ene) m(erenti).
- l. CIL III nr. 1089:
I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Callistus / aug(usti) / nostri ver / na dispen / 5/ sator et / Cornelia eius. / pro se et suis.

Nu doar copiii rezultați din căsătoriile cu sclavi erau considerați spurii ci și copiii cetățenelor căsătorite cu peregrini. Un astfel de exemplu oferă inscripția nr. 341 din IDR III 3 (Ampelum):

D(is) M(anibus) / Al(e)xandrian(us) / civ(is) Bithynus / v(i)x(it) ann(is) LXV / Tatius Lucius vix(it) a(mis) XXX / 5/ Antonius Iulius / Lucillianus fratres / patri et frati et / Lucia mater / b(ene) m(erentibus) p(osuerunt).

Alexandrianus este peregrin (civis Bithynus), fiii se numesc Tatius Lucius, Antonius Iulius, Lucilianus, mama se numește Lucia. Ea poate fi cetățeană pentru că fiii ei sunt cetățeni romani după nume, doi dintre ei au elemente din nume derivate din numele mamei lor. Antonius Iulius probabil își datorează cetățenia unei alte persoane (provine oare din altă căsătorie?). Nici unul dintre ei nu are însă în nume vreun element derivat din numele tatălui lor (Alexandrianus), prin urmare și ei pot fi considerați copii nelegitimi. Situații asemănătoare par a fi atestate și de textele din alte câteva inscripții din Dacia romană³³:

- a. IDR III 4 nr. 91:
D(is) M(anibus) / Cotu Successi f(ilia) / cives Norica / vix(it) / an(nis) LV Cl(audius) Latimus / 5/ posuit coniugi ben / e merenti. H(ic) s(ita) e(st).
- b. IDR III 4 nr. 417:
[D(is) M(anibus)] / Aviliae Pietatis / domo Aeq(uo) / vix(it) annis XXXX Dasa / Sutinis coniug(i) piiss(imae) / 5/ f(aciendum) c(uravit).
- c. IDR III 4 nr. 417:
D(is) M(anibus) / Cassia Pere - / grinae integ[r]a[e] / vix(it) an(nis) XXVII f(ecit). Bi / sisus Scenobarbi Sardi(as) / 5/ coniug(i) b(ene) m(erenti).
- d. IDR III 4 nr. 424:
D(is) M(anibus) / Cai(o) Val(erio) / Viatori / an(nis) XVI / And(es) Titi / 5/ et Val(eria) Teren(tia) / fil(io) b(ene) m(erenti) posuit

Faptul că atât fiii unor sclavi cât și fiii unor peregrini sunt considerați *spurii filii* constituie o confirmare în textele inscripțiilor din Dacia a ceea ce cunoaștem din izvoarele literare despre restricțiile impuse cetățenilor romani în privința căsătoriei cu necetățeni sau cu persoane cu origini obscure, legăturile matrimoniale încheiate cu aceștia fiind considerate nelegale. Prin urmare, familia romană din provincia Dacia, ca de altfel întreaga societate romană din provincie, se aliniază la ceea ce se petrece în Imperiu, urmând evoluția generală a societății și a familiei romane, ceea ce demonstrează încă o dată caracterul unitar al civilizației de pe întreg teritoriul stăpânit de Roma.

³³ IDR III. 3. 417; 418; 424; IDR III.4. 91.

**Aspekten betreffend der römischen Familie aus Dakien.
Die Ehe und das Konkubinat.
(Zusammenfassung)**

Die römische Familie aus Dakien bildet noch nicht genug geforschtes und genug bekanntes Gebiet in der rumanischen Geschichte. Die Uninteresse an dieses wichtiges Thema der Geschichte dieser Provinz in dem römischen Ära, wird irren folgender Idee verursacht: die Familie in Dakien unterscheidet sich nicht von der römischen Familie im Römischen Reich. Die Mängel den schriftlichen und literarischen Quellen verursacht die Schwierigkeit das zu beweisen. Die einzige Quellen die noch benutzliche sind die epigraphischen Inschriften. Diese ermitteln uns, aber nur Information betreffend die Namen (Onomastik).

Aus diesem Grund versuchten wir eine onomastische Behandlung der gegebenen liegenden epigraphischen Texte. Der Ziel der Forschung war die Entdeckung der wichtigsten Aspekten der römischen Familie aus Dakien, wie z.B. die Ehe und das Konkubinat (Zusammenleben).

Die Ergebnisse unserer Forschung haben uns zu der Idee geführt das Familie in der römischen Dakien zu den Entwicklungstendenzen der römischen Familie in Römischen Reich gehört.

In Dakien wird kein *cum manu* aufgezeichnet. Diese Situation ist ähnlich deren in restlichen Teil des Reichs, wo die klassische Heiratsform schon veraltet worden sind, nachdem die alten Werte u. Glaube untergegangen sind.

Matrimonium ist eine neue Form der Ehe aus der Kaiserszeit. Es behaltet sichum die wichtigsten Eigensschaften der traditionellen römischen Ehe (Monogamie, lebenslänglicher Charakter, gegenseitige Zustimmung). Diese Ehe ist typisch für Menschen mit der römischen Staatsangehörigkeit.

In der epigraphischen Inschriften in Dakien können wir uns diese Ehe nur vorstellen, im Falle der Texte in denen alle Mitglieder einer Familie *tria nomina* haben. Nur die Kinder der in gesetzlichen Ehen geboren sind, bekommen zusammen mit dem sozialen Stand den Namen auch den Elternnamen. Die alte Eheform namens *confarreatio* kommt in manchen Familien vor, der die aristokratischen Stadtgemeinde gehörten. Mitglieder solcher Familien die hochreligiöse Funktionen besaßen in solche Familien eingeboren sind.

Das Konkubinat hat in Dakien eine weite Verbreitung. Diese Situation wird durch die Regelung des Eherechts (*ius conubium*) einerseits und durch die demographische und soziale Lage der Provinz andererseits ermöglicht (die Nichtbürger und die Militär bildeten ein wichtiges Prozent der Bevölkerung der römischen Dakien).

Die Kaiserliche Gesetzgebung beschränkte die Ehebeziehungen der *Cives Romani* mit unsicherer gesetzlichen Situation (wie z.B. die Ehe mit Sklaven, Freigespachenen, Peregrinen und Militär).

Die Inschriften beweisen in Dakien solche Situationen. Diese können bestimmt werden mit Hilfe der Onomastik. Die nicht gesetzlichen Kinder (*spurii filius*) bekommen den Namen der Mutter und nicht des Vaters. Deshalb können sie als *spurii filius* betrachtet werden.

Die Ehe mit Nichtbürger würde mit Hilfe der Onomastik determiniert, aus einige Inschriften: IDR III 2.386; IDR III 3. 417; 418; 341; 424; IDR III 4. 91. u.s.w.

Die Ehe mit Sklaven und Freigespachenen würde auch durch der Inschriften determiniert: IDR II 55; IDR III 1.26; 270; IDR III.2. 390; 395; 396; 402; 421; 453; IDR III 3. 364; 372; 413; CIL III 1089.